

Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa (1918-1920)

Zekeriya Türkmen

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020, 432 sayfa, ISBN: 978-605-7800-72-5.

Gülhatun ALİBAŞOĞLU*

Eserin müellifi Emekli Albay Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya Türkmen'dir. Türkmen, 23 Haziran 1986 tarihinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden, 1996 yılında da Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi doktora programından mezun olmuştur. Yazar, Yakın Çağ tarihi alanında; Osmanlı askerî teşkilat tarihi, Meşrutiyet Dönemi, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi konularında çalışmalar yapmıştır. Kaleme aldığı eserlerden bazıları şunlardır: *Vilayat-ı Şarkîye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914: Avrupalı Devletler Denetiminde Ermeni Meselesine Çözüm Arayışları*, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal*.

Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa (1918-1920) adlı kitabı araladığımızda ilk olarak Millî Mücadele'nin hangi koşullarda gerçekleştirildiğini ve neden gerekli olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa'nın sözleri ile karşılaşmaktayız. Paşa buradaki sözleriyle Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir hayat yaşaması gerektiğini belirtmektedir. Devamında ön söz kısmı ile müellif kitabın amacını okuyucuya aktarmakla beraber tarih yazımına dair eleştirilerini de belirtmektedir. Belgelerin geri planda tutularak rivayet ve söylemlerle gerçekleştirilen tarih yazımını eleştirmektedir. Ön söz kısmının birçok yerinde tarihî belgelerin önemini vurgulayan Türkmen, bu eserini de belgelere dayalı olarak kaleme aldığını belirtmektedir. Yazım biçimi olarak da bazı bölümlerde tarihî gerçeklere bağlı kalarak

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Harp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, gulhatunalibasoglu@gmail.com

edebî bir dil kullandığını aktaran Türkmen, Türk Millî Mücadelesi'nin bütün ayrıntılarıyla belgelere dayalı olarak ortaya konulmamış olmasını eksiklik olarak görmekte ve bu durumun Millî Mücadele konusundaki zihin karmaşasını beslediğini savunmaktadır.

Ön söz dışında kitap otuz iki bölümden oluşmakta; “Kaynakça”, “Dizin”, “Belgeler ve Fotoğraflar” adlı başlıklarla da son bulmaktadır. “Şişli’deki Konak” başlığını taşıyan ilk bölümde yazar aslında Millî Mücadele’nin ilk karargâhını ve işgal altındaki İstanbul’u betimlemektedir. Paşa bu konakta rütbece kendisinden üstün komutanları dahi ağırlamış ve ülkenin kurtuluşu için çözümler aramıştır. Kitapta, doğduğu şehrin elden gidişine tanık olan Mustafa Kemal Paşa’nın ailesinin İstanbul’daki hayatından da kesitler yer almakta ve paşanın ailesi özelinde göç etmeye mecbur kalan Balkan Türklerinin hissiyatı aktarılmaktadır.

Eserinde Mondros Mütarekesi ile Osmanlı ordusuna nasıl kastedildiğini anlatan Türkmen, mütarekeyi Osmanlı Devleti’nin “ölüm fermanı” olarak nitelemiş ve Mütarekenin maddelerini askerî açıdan değerlendirmiştir. Zaten I. Dünya Savaşı’nda eriyen Osmanlı ordusu mütarekeden sonra da değişikliklere uğramış; bazı kolordular lağvedilirken bazılarının da yerleri değiştirilmiştir. Yazar, İtilaf Devletlerinin isteklerine göre düzenlenen Osmanlı ordusunun iç bölgelere çekilerek işgallerin kolaylaştırılmak istendiğini savunmakta ve birliklerinden terhis edilen askerlerin İstanbul’daki perişan hâllerini de Atatürk’ün gözünden aktarmaktadır. Mondros Mütarekesi’nin uygulanması hususlarında Damat Ferit Paşa’nın ve padişahın dirayet göstermemesi ile hükûmetin ümitsizlik hissi oldukça iyi yansıtılmıştır.

Devam eden bölümlerde Alman teşebbüsü olan Yıldırım Ordular Grup Komutanlığının nasıl kurulduğu, amacının ne olduğu ve Atatürk’ün bu komutanlığa nasıl geldiği aktarılmaktadır. Yazar, Yıldırım Ordular Grup Karargâhının Alman imparatorunun emellerine hizmet ettiğini ve Mustafa Kemal Paşa’nın da bu durumdan rahatsız olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa’nın Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına atanması, Mondros’un imzalandığı ilk günler paşanın Adana’da direnişi nasıl örgütlemeye çalıştığı ve Yıldırım Grup Komutanlığının kaldırılması neticesinde Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a dönüşü kitapta yer almaktadır.

Kitapta, Mustafa Kemal Paşa’nın Kasım 1918 tarihinde İstanbul’a gelişinden Mayıs 1919’da Samsun’a gidişine kadarki süreçte İstanbul’daki faaliyetleri ve neler planladığı aktarılmaktadır. Paşa, İstanbul’da birçok isimle temas kurmuş, kendisinin tanınmasını sağlamış ve hükûmetin güvenini kazanmaya çalışmıştır. Bu süreçte İngilizlerin dikkatini çekmemek için de azami gayret sarf etmiştir. Yazar, bu süreçte Mustafa Kemal Paşa’nın ordu müfettişliğine nasıl getirildiğini aktarırken Millî Mücadele’nin başlamasında ve örgütlenmesinde önemli bir yere sahip olan Ordu Müfettişliği Teşkilatının ne olduğunu, nasıl kurulduğunu, görev ve yetkilerinin neler olduğunu, Mustafa Kemal Paşa’nın bu görevi icra ettiği süreci ve bu görevin Paşa’dan alınmak istenmesinin nedenlerini aktarmaktadır. Türkmen, ordu müfettişliği makamının olağanüstü devirlerde oluşturulduğunu belirtmekte ve ordu müfettişi olarak seçilen komutanların hangi özelliklere sahip olması gerektiğini aktarmaktadır. Yazar, bu özellikleri şöyle sıralamaktadır: İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin karşısında olması, partcilik yapmamış olması ve Kuva-yı Milliye ile ilgisinin olmaması. Buna göre Mustafa Kemal Paşa görünürde bu özellikleri karşılamaktadır.

Kurulan müfettişlikler ise şunlardır: I. Ordu Kıt'aları Müfettişliği, Yıldırım Kıt'aları (II. Ordu) Müfettişliği, IX. Ordu Kıt'aları (III. Ordu) Müfettişliği. Kitapta bu müfettişliklere hangi komutanların atandığı ve hangi bölgelerden sorumlu oldukları anlatılmaktadır.

Ordu müfettişliğinden farklı olarak mülkiye müfettişliğinin görevleri ve ordu müfettişliği ile aralarındaki farklar da kitapta belirtilmiştir. Buna göre mülkiye müfettişleri idari açıdan ortaya çıkan problemlerle ilgilenirken ordu müfettişlerinin hem askerî hem de mülki yetkileri vardı. Osmanlı hükûmetince belirlenen ordu müfettişlerinin görevleri arasında, yetkili oldukları bölgelerde silahları toplatmak, bölgelerindeki huzuru bozacak faaliyetlere son vererek asayişî sağlamak vardır. Yazar ayrıca istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinin de ordu müfettişlerinin önemli görevlerinden biri olduğunu ifade etmektedir.

Türkmen, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı hususunda farklı görüşlerin olduğunu belirtmektedir. Buna göre bazı araştırmacılar paşanın Sultan Vahideddin ve Osmanlı hükûmeti tarafından Millî Mücadele'yi gerçekleştirsin diye gönderildiğini savunurken bazı araştırmacılar onun asayişî sağlamak için gönderildiğini savunmaktadır. Ordu müfettişi olarak seçilmesi, Sultan Vahideddin ile görüşmeleri ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmadan evvel 15 Mayıs 1919'da Sultan Vahideddin ile görüşmesinde Sultan Vahideddin'in "*Paşa, Paşa! Devleti kurtarabilirsin!*" şeklindeki hitabı padişahın onu Millî Mücadele için gönderdiği fikrini beslemektedir. Türkmen ise Mustafa Kemal Paşa'nın güvenilir olmasının yanında başarılı bir komutan olmasının onun ordu müfettişliğine getirilmesini sağladığını ve Millî Mücadele'yi desteklemek için değil asayişî sağlayarak İngiliz baskısına engel olması için Samsun'a gönderildiğini savunmaktadır.

Yazar, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı hususunda bilgi kirliliğinden de bahsederek, tarihçi olmayıp tarihçi gibi geçinenleri eleştirmektedir. Padişah tarafından 60.000 Osmanlı altınının paşaya verildiği yönündeki iddianın arşivlerde vücut bulmadığını ve mantıken bu iddianın tutmadığını savunmaktadır. Türkmen'e göre iddia edilen altın miktarının taşınması demek paşanın İstanbul'dan Samsun'a giderken 142 sandık ile beraber hareket etmesi anlamına gelmektedir, oysa bu kadar yüklü bir miktarla İtilaf Devletlerinin şüphesini çekmeden İstanbul'dan ayrılması mümkün gözükmemektedir. Yine Teşkilat-ı Mahsusa'nın liderlerinden Süvari Albay Hüsameddin Ertürk, padişahın örtülü ödenekten Mustafa Kemal Paşa'ya yüklü bir miktarda para verdiğini anılarında yazmakta ise de Türkmen, arşiv kaynaklarında bununla ilgili herhangi bir ize rastlanmamış olduğunu aktarırken anı ve hatıratların tarihî birer kaynak olarak kullanılmadan evvel arşivdeki bilgilerle karşılaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonraki faaliyetleri de kitapta yer almaktadır. Bu süreçte İstanbul ile aralarındaki telgraf savaşları, İtilaf Devletlerinin baskılarına boyun eğen hükûmetin Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki Millî Mücadele'ye destek veren davranışlarından dolayı kendisini uyarması ve en sonunda müfettişlik mıntikasından geri çağırılması yazarın dikkat çektiği noktalardır. Türkmen, Mustafa Kemal Paşa'nın bu süreci çok iyi yönettiğini ve ordu müfettişliği görevini elinden geldiğince devam ettirmeye gayret ettiğini belirtmektedir. Yazara göre paşa, kendisine verilen görevin aksine Samsun'daki halkın örgütlenmesi için faaliyetlerde bulunmuş, mitingler düzenlenmesini ve

işgallerin protesto edilmesini istemiştir.

Kitabın devamında Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Amasya'ya gidişi ve buradaki faaliyetleri, daha sonra Erzurum'a geçişi ve buradaki temasları, bu duruma karşı Osmanlı hükûmetinin tutumu, en nihayetinde Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetkilerine son verilmesi detaylarıyla aktarılmaktadır. Tüm bu süreçte Mustafa Kemal Paşa Kuva-yı Milliye'nin sistemli hâle getirilmesini yani Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasını sağlamaya çalışmıştır. Yazara göre Balkan Harbi'nin bozgunla neticelenmesi millî gururun kırılmasına sebep olmuş ve aşağılık kompleksi oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa kırılan gururu onarmak ve Türk milletini Millî Mücadele'ye inandırmak için uğraşmıştır.

Kitapta Osmanlı hükûmetlerinin işgallere ve Kuva-yı Milliye'ye karşı tutumunu karşılaştırabilmekteyiz. Buna göre Damat Ferit Paşa hükûmeti çaresizliğe hapsolüp İtilaf Devletlerinin baskılarına boyun eğip, Anadolu'daki Millî Mücadele'ye baskılardan dolayı engel olmaya çalışırken kendisinden sonra gelen Ali Rıza Paşa, İtilaf Devletlerinin baskılarıyla baş edebilmiş ve aynı zamanda Kuva-yı Milliye hareketine destek olabilmıştır. Gizliden gizliye Kuva-yı Milliye'ye asker, silah ve para gönderilmesini sağlamıştır. Türkmen'e göre Damat Ferit Paşa döneminde Anadolu ile kopan ilişkiler Ali Rıza Paşa döneminde tekrar kurulabilmiştir. Yazar iki farklı hükûmetin iki farklı tutumuna vurgu yaparak devlet kademelerindeki insanların devletin bekasındaki etkisini de göstermektedir. Yine kitapta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu genel hatlarıyla aktarılmış ve Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na girmesindeki etkileri, Almanya ile olan münasebetleri belirlemedeki tutumlarına da yer verilmiştir. Yazar, sonuç kısmında Millî Mücadele'nin temeline, "Üçler Misakı"na, vurgu yaparak kitabını noktalamıştır.

Biçimsel olarak incelediğimizde yazarın bazı bölümleri edebî bir üslupla kaleme alarak esere renk kattığını görmemizin yanında, dönemin şartlarını betimlemesi anlatımı güçlendirmiştir. Eser oldukça sade ve duru bir dille yazılmıştır. Dipnotlara sıklıkla başvurulması ve zengin kaynak kullanımı kitabın güvenilirliğini artırmıştır. Kaynakların ağırlıklı olarak birincil kaynaklar olması da akademik bir eser için oldukça önemlidir. Kitabın döneme ait fotoğraflarla ve haritalarla zenginleştirildiğini de görmekteyiz. Türkmen, kitabın sonunda arşiv belgelerini ekleyerek, tarih yazımında belgelerin önemini bir kez daha vurgulamıştır. Ben ve benim gibi araştırmacılar için kaynakça ve belgeler yol gösterici olacaktır.